

Kókai Sándor*

A BÁNSÁGI HORVÁTOK NÉHÁNY ETNIKAI-TÁRSADALMI JELLEMZŐJE ÉS SAJÁTOS SÁGA

SOME ETHNIC AND SOCIAL SPECIALITIES OF THE BANATIAN CROATS

ABSTRACT

The different groups of the Banatian Croats arrived in the area between the Maros River and the Lower Danube in four waves over a three-hundred-year-long period. The oldest Croatian settlers in the Banat are called 'Krašovani' by the Serbs. According to tradition, they arrived from Bosnia during the 16th century. The second group lives to the east of Timisoara, whose ancestors, called Šokci, resettled from the Banat in the 17th century. The third group is made up of Croats originating from the counties of Lika and Bodrus, who moved to the riversides of the Lower Danube and the Timis in the Banat and became the residents of the Banatian settlements of Perlasz, Opáva, Sztarcsova, Borcsa, Galagonyás and Omlód along the military frontier. These settlers were Šokci using the 'Šokac dialect'. The fourth group contained settlers speaking the Kajkavian dialect who arrived in the Banat at the beginning of the 1800s between the Bega and the Timis River. They were the vassals of the archbishop of Zagreb, since during the establishment of the military frontier near Karlovac the archbishop conveyed his lands along the Kulpa River and received Banatian settlements in return, where some of the vassals settled down. The fifth group of settlements resided by the Croats emerged in 1803, when residents of three settlements on the karst around Caraşova settled down in Károlyfalva and Királykegye.

I. Bevezetés

A korabeli forrásokban és történetírásban a legtöbbször rácnak nevezett délszláv népesség egy része nem az ortodox szerb, hanem a katolikus bosnyák, sokác és egyéb horvát népcsoportokhoz tartozott. Magyarországon napjainkban hét, néprajzilag elkülöníthető horvát népcsoportot tartunk nyilván: sokácok (pl. Mohács és környéke), bunyevácok (Észak-Bácska), katolikus bosnyákok, Dráva menti horvátok, Mura menti horvátok, gradistyei vagy nyugat-magyarországi horvátok és az ún. „rác” horvátok Dusnok és Bática községekben. A történelmi Magyarország sajátos, önálló történelmi régiójába (Temesi Bánság) betelepedett horvátokról (pl. krassovánok stb.) – akik a 16–19. században költöztek e területre, kisebb-nagyobb etnikai szigeteket alkotva –, viszont a társadalom nagy része alig rendelkezik információkkal. Tanulmányommal az elmúlt évszázadok helyzetképét feltárva, az itt élő horvát népcsoportok történetéhez, területi elhelyezkedéséhez és társadalmi sajátosságaihoz kívánok hozzájárulni. A történelmi Magyarország déli területeire bevándorló katolikus délszlávok zömét a bosnyák, sokác, bunyevác és horvát parasztok és kézművesek alkották. A Bánság területén élő horvátok a legkeletibb etnikai szigetekben élő horvát népcsoportokat alkotják, akik egy részének származása és így identitása, a régióba érkezésének időpontja és körülményei sem tisztázódtak megnyugtató módon napjainkig.

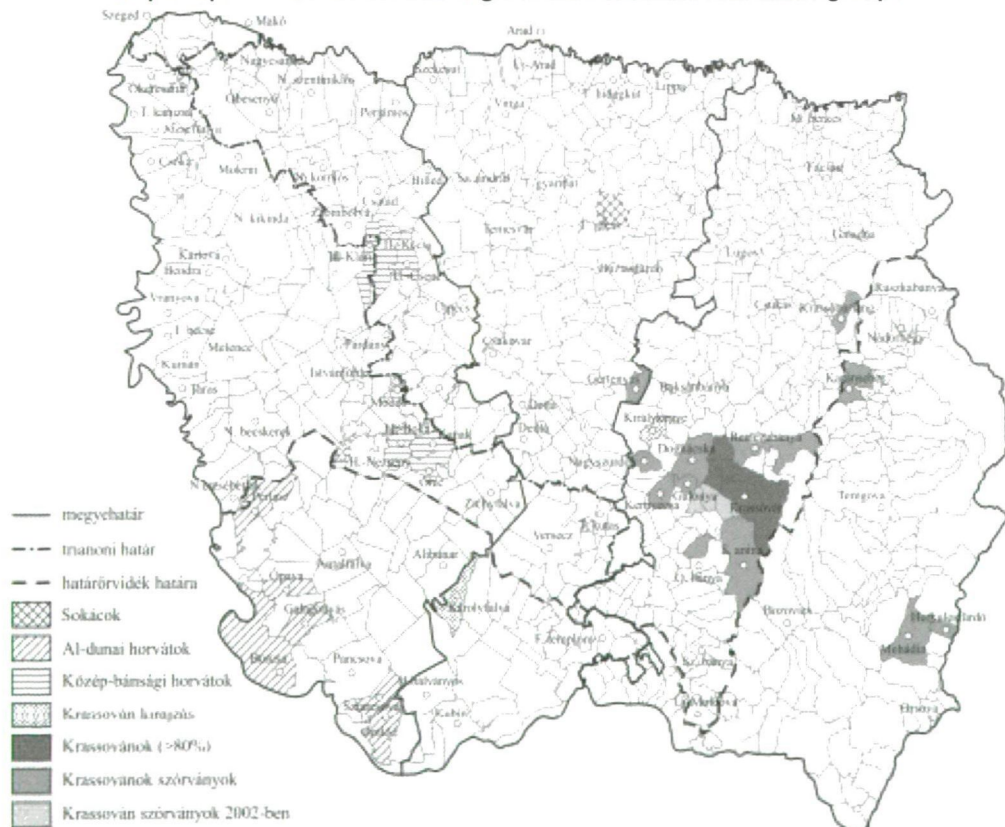
* Dr. Kókai Sándor egyetemi magántanár, Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet.

II. A bánsági horvát etnikai csoportok származása és identitása

A Bánság területére az elmúlt évszázadokban sokárok, részben bunyevácok és a Kulpa folyó mentéről horvátok érkeztek. A bunyevácok a horvát nyelv ún. *štokav* és *i-ző* nyelvjárását beszélik, latin írásmódot használnak. Hagyományosan római katolikus vallásúak. Magát a népcsoportot legtöbbször katolikus rácoknak vagy katolikus szerbeknek, délszlávoknak, illetve illíreknek vagy dalmátoknak nevezik, és csak igen ritkán horvátoknak, akik valójában voltak, és akiknek a bunyevácok zöme ma is vallja magát. Nyelvük és szokásaik alapján megállapítható, hogy Dalmáciából és Hercegovina vidékeiről települtek be a török hódoltság alatt lévő Dél-Magyarország elnéptelenedett területeire. A sokárok szinte kivétel nélkül római katolikus vallásúak. Feltehetőleg a mai Bosznia-Hercegovina területeiről húzódtak északra a török hódoltság idején. Bosznia egyes vidékein a kisebbségben élő katolikusokat ma is gyakran nevezik sokácoknak. A sokárok etnikai hovatartozása mindezek ellenére vitatott, mert népviseletük keleties jellegű, inkább kifejezetten balkáni népek viselkedésére emlékeztet (szerbek, bosnyákok, bolgárok), mintsem a horvátok hagyományos népviseletére. A sokác nyelvjárás azonban közelebbinek tűnik a horvát nyelv bizonyos változataihoz, mint a szerbhez. Római katolikus vallásuk pedig a horvátsággal való azonosuláshoz vezetett a XIX. század végétől kezdődően. A sokárok is a horvát-típusú latin ábécét használják.

1. térkép. A bánsági horvát népcsoportok területi elhelyezkedése és származása

Map 1. Spatial distribution and origin of the Banatian Croat ethnic groups

Forrás: saját szerkesztés

A bánsági horvátok különböző csoportjai három évszázad alatt négy hullámban érkeztek a Maros és az Al-Duna közötti vidékre. A legrégebbi bánsági horvát telepeseket a szerbek „Krašovani”-nak nevezik. A hagyomány szerint a 16. század folyamán érkeztek Boszniából. A második csoport Temesvártól keletre él, akik elődei a Bácskából a 17. században áttelepült sokácok. A harmadik csoportot a Lika és Bodrus vármegyéből származó horvátok alkotják, akik 1765–67 között a Bánság Al-Duna és Temes folyó menti részeire költöztek és a bánsági határőrvidéki Perlasz, Opáva, Sztarcsova, Borcsa, Galagonyás, valamint Omlód települések lakosai lettek. E telepések i-ző nyelvjárású sokácok voltak. A negyedik telepes csoportot a kaj-nyelvjárást beszélők alkották, akik az 1800-as évek legelején érkeztek a Bánság Bega és Temes folyó közötti területére. A zágrábi érsekség a károlyvárosi határőrvidék kialakításakor (1784–1788) átengedte a Kulpa folyó menti földterületeit. Az Udvari Haditanács ekkor bánsági településeket (Billéd, Bóka, Botos, Csene, Kanak, Kécsa, Klári, Nagymargitta, Neuzina, Pakrácz, Perjámos, Varjas és Udvarnok falvakat, valamint Giroda és Avram pusztákat) adott cserébe az érsekségnek, s ezt 1801-ben törvényileg is szentesítették. Ekkor a kaj-nyelvjárást beszélő, az érsekség vazallusainak számító nemesek és jobbágyaik – elkülönített településekre – Horvát-Bóka, Horvát-Csene, Horvát-Kécsa, Horvát-Klári, Horvát-Neuzina, valamint Kanak és Óléc településekre költöztek. A horvátok által lakott települések ötödik csoportja 1803-ban alakult ki, amikor három Krassóvár körüli karsztvidéki település lakói Károlyfalván és Királykegyén telepedtek le (*1. térkép*). Valamennyi horvát népcsoport közül a krassovánok eredete és származása napjainkig a legvitatottabb.

III. A bánsági horvátok számának változása

A horvátok etnikai csoportjai sajátos különállással és különválással gazdagították a Bánság etnikai és kulturális sokszínűségét (*1. térkép*), olyannyira, hogy az aktuális népszámlálások rendszerint jól elkülönítették csoportjaikat. Azonban sem Francesco Grisellini, sem a II. József korabeli népszámlálások adatai nem tartalmaznak információt az itt élő horvátokról. Az első forrásunk Fényes Elek, akinek adatai szerint 1840-ben 8804 horvát (krassován) élt Krassó vármegyében, mindössze 700 horvát (sokác) élt Torontál vármegyében, míg Temes vármegyében 1698 horvát (sokác) élt. (*1. táblázat*). A Bánsági-Határőrvidéken élő horvátokról, Fényes Elek leírása sem tartalmaz információkat. Fényes Elek az 1857. évi osztrák népszámlálási adatokat feldolgozta, s ezek alapján a Német bánsági ezred településein 2354 horvát, míg Krassó vármegyében 10804 sokác élt, ekkor a Temes vármegyei horvátokról (sokácokról) nem közölt adatokat. Keleti Károly becslése szerint 1869-ben Torontál vármegyében 1816 fő, Temes vármegyében 391 fő és Krassó vármegyében 7021 fő lehetett, aki horvát anyanyelvűek voltak. A Határőrvidék adatai ekkor sem állnak rendelkezésre (*1. táblázat*). Az 1890-től bekövetkezett változások a népszámlálási adatok alapján részletesen áttekinthetők, elemezve az asszimiláció és az identitás váltás különböző fokozatait, régióit és következményeit.

A krassovánok római katolikus délszláv népcsoport a Bánság délkeleti részén (*1. térkép*). A krassovánok számát 150 évre visszamenőleg többé-kevésbé nyomon tudjuk követni, származásukat tekintve azonban napjainkig sincs összhang, sőt minden jelentősebb balkáni néphez kapcsolták már őket. A származási helyüket és letelepedésük időszakát illetően is eltérőek a vélemények. Több versengő elmélet létezik arra nézve, honnan települtek a krassovánok ősei mai lakóhelyükre. Egyes kutatók a nyelvi struktúra, mások a nyelvjárás, sőt az öltözködés és a szokásaik alapján próbálják e népcsoport származásának rejtélyét megoldani. Mindezek ellenére megnyugtató megoldás nem született, nem érdemtelen azonban néhány változat bemutatása. Az egyik változat szerint Bulgária Szerbiával

szomszédos régiója volt az őshazájuk, a másik szerint Koszovó, a harmadik szerint Bosznia, a negyedik szerint pedig Szlovénia felől vándoroltak ide. Egyesek tudni vélik, hogy már a 13–14. században letelepedtek Krassó várának környékére, mások szerint a mohácsi vész utáni évtizedekben, a harmadik vélemény a 17–18. század fordulójára „esküszik”. A horvátok e csoportja Pozsár V. szerint spontán migrációval még a török hódoltság idején (az 1650-es években) húzódott e karsztos mészkővidékre (Pozsár V. 1991).

1. táblázat. A Bánságban élő horvát népcsoportok számának változása (1840–2002)

Table 1. Change in the number of the Banatian Croat ethnic groups (1840–2002)

	Torontál	Temes	Krassó	Összesen
1840*	700	1698	8 804	11 202
1857	2354	–	10 804	13 158
1869*	1816	391	7 021	9 228
1890	3485	1365	7 991	12 841
1910	4203	1118	8 581	13 902
1930/31	3273	683	6 198	10 154
1953/56	4370	793	7 178	12 341
1991/92	2203	321	6 422	8 946
2001/02	3787	358	6 821	10 966

* A bánsági határörvidék adatai nélkül, Fényes Elek és Keleti Károly becslései

Forrás: Népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

IV.1. A krassovánok származása és identitása

Önmegnevezésük karaševci (egyreszben karaševak), de használják a románból átvett krašovanti is. A környékbeli románok crasoveni néven említik őket és csupán a krassóváriakat nevezik carasoveni-nek. Emil Petrovici nyomán (aki kizárólag Krassóváron kutatott és gyűjtött) a román nyelvben mégis az utóbbi terjedt el a csoport megnevezéseként. Szerinte a cârsoveni archaikus változat, a cotcoresi gúnynév. Németül kraschowaner a nevük, Horvátországban 1990 óta karaševski hrvati néven hivatkoznak rájuk. A krassovánok rendkívül archaikus nyelvjárást beszélnek, amely što eredetű, de a mostani što-horváltól jobban differenciált, s mivel a területen a torlaki dialektust (2. ábra) beszélő délszláv népcsoport is él (amelyről vita folyik, hogy vajon szerb, vagy bolgár) a krassovánba a torlaki elemek is bekerültek. A krassován nyelvet a krassóvári horvátok anyanyelvüknek vallják.

A korábbi források egy része a bogumilizmus tévelygéseiből katolikus hitre térített bolgárokkal azonosítja a krassovánokat, más részük szerbekkel keveredett, nagyrészt elrománosodott bolgároknak tartja őket. A bolgár eredet tézisének ma már legfeljebb nagyon kevesen tartják megfontolásra érdemesnek, de történeti jelentősége igen nagy, hiszen 1903-ig szinte valamennyi tudományos munka római katolikus bolgárokként hivatkozott a krassovánokra (pl. Pallas Nagylexikon,¹ Czirbusz G. 1882, 1883, 1913, Magyar Katolikus Lexikon² stb.). A 19. századi írók néha „keverék”-nek minősítették a krassovánokat, ez azonban csak azt jelzi, hogy nem tudták őket besorolni valamelyik nemzetiségbe. Ide tartozik Czirbusz Géza is, akinek a krassovánokról írott könyve Cs. Sebestyén Károly szerint annyi valótlanságot tartalmaz, hogy valószínűleg sohasem járt a krassován falvakban. Czirbusz Géza egyes falvak népét inkább bolgár, másokét inkább boszniai eredetűnek tartja, a krassovánokat általában viszont „román–bolgár keverék”-nek. A mítosz forrása a karasovai plébánia kéziratos története, amelyet egy helyi ferences írt 1718 után. Eszerint a krassovánok ősei katolikus hitre térített bogumilok (paulikánusok) voltak, akik Vidin környékéről, a török hódítás elől menekülve 1393-ban települtek le a Bánságba. A gondolat

kialakulásában szerepet játszhatott, hogy akkoriban a legközelebbi katolikus délszláv csoportot az Olténiában élő paulikánus bolgárok alkották, akiket szintén a bosnyák ferencesek gondoztak. A 19. század második felében sok bánági bolgár pap és tanító tevékenykedett a krassovánok között. A korabeli beszámolók szerint azonban a krassovánok maguk sohasem bolgárokként, hanem mindig krassovánként határozták meg.

Elsőként Eusebius Fermentzsin ferences tartományfőnöknek a zágrábi *Acta Bosnae*-ben, 1892-ben elejtett megjegyzése ültethetett el komoly kételyt a krassovánok bolgár eredetével kapcsolatban. A valódi fordulatot a bolgár Ljubomir Miletics 1903-ban, az *Archiv für slavische Philologie*-ben publikált tanulmánya okozta. Miletics 1898-ban járt Krassóváron és megállapította, hogy a krassovánok nyelvjárása semmi esetre sem bolgár, hanem leginkább a szerbiai Resava folyó mellékén beszélthet hasonlít. Ezt a tételt Emil Petrovici későbbi vizsgálata is igazolta, hozzátéve, hogy a 15. század előtt nem válhattak le a délszláv tömbről. Pavle Ivić 1958-ban megjelent szerb-horvát nyelvjárástani rendszerezésében a krassovánok származási helyét a Timok folyó alsó völgyében jelölte meg. (Ezzel valószínűleg Jovan Cvijić korábbi, egyébként nehezen bizonyítható elképzeléséhez igazodott. A kérdéses területen az időközbeni vándorlások eredményeként ma már egy más nyelvjárást beszélnek.) A nyelvtudomány részéről a 20. században nem érte kihívás Miletics megállapításának lényegét, azaz a krassován nyelvjárás a leginkább egyes szerbiai nyelvjárásokhoz hasonlít. Ivan Popović szerbhorvát nyelvtörténete olyan, a keleti szláv nyelvekhez kötődő elemeket mutat ki a krassován nyelvjárásban, amelyek egyetlen más délszláv nyelvjárásban sincsenek jelen. Ez alapján arra gondol, hogy a krassovánok nem délről érkezett ősök leszármazottai, hanem a 7. századi nagy délszláv vándorlás reliktum népessége a Bánátban. Ez az elképzelés tehát folyamatosságot teremt a 10. században valószínűleg még itt élt szlávok és a későbből ismert krassovánok között.

2. ábra. A torlák dialektust beszélők földrajzi elhelyezkedése (északon a krassovánok)

Figure 2. Spatial distribution of the Croats using the „torlák” dialect

Forrás: internet

A 18–19. századi magyar geográfusok közül többen is szerbként hivatkoztak rájuk. Például Vályi András (1799) szerint mindegyik Rátz falu Krassó vármegyében, földes Ura a' Kir. Kamara, lakosai katolikusok” Ezen minősítés alapja azonban inkább találgatás volt, hiszen sohasem alapozta meg kutatás vagy első kézből származó információ. A mai szerb szakirodalom és közvélemény is kizárólag katolizált szerbeknek tartja őket.

A krassován iskolákban a 18–19. században használt tankönyvek és a vallásos kiadványok a ferencesek által használt „horvát-illír” nyelven íródtak. Ez önmagában is kialakította a krassovánokban a horvátsághoz való kötődést. Ennél fontosabb azonban, hogy horvátok és szerbek között a vallás vált az elválasztó tényezővé, és a krassovánokat római katolikus vallásuk miatt egyre többször tartották horvátnak. Iskoláik 1933 és 1947 között horvátországi tanítókat és Jugoszláviában kiadott, horvát nyelvű tankönyveket alkalmaztak. Czirbusz Géza szerint a lupákiak és klocoticsiak már a századforduló idején úgy tudták, hogy őseik Boszniából érkeztek. A hiedelem alapja talán az, hogy a krassovánok között működött ferencesek a boszniai ferences rendtartományhoz tartoztak – az „öshazaként” emlegetett *Bosnia Argentina* ('ezüst Bosznia') a rendtartomány latin neve is. A boszniai horvát eredet verzióját a krassován értelmiség 1989 után tudatosan elevenítette föl, és az „anyaországi” értelmiség reakciója megerősítette. Ez a narratíva a krassován folklór állítólagos horvát kötődéseire összpontosít, de átvesz elemeket az említett krassóvári „historia domus”-ból is. Az elmélet erőssége, hogy magyarázatot ad a krassovánok katolikus vallására, mivel a hozzájuk nyelvjárásilag közelebb álló szerb vidékeken ma is és korábban is ortodox vallású népesség élt. A horvát nyelvészek napjainkban a legarchaikusabb horvát nyelv, népviselet és népszokások örökösait ismerik fel bennük. Mindezt színezi, hogy két évtizeddel ezelőtt ők maguk jobbra sem a horvát, sem a szerb identitást nem vállalva, egyszerűen krassovánoknak sorolták be magukat. Azóta volt néhány tétova és meddő sajtókísérlet arra nézve is, hogy voltaképpen nyelvet és vallást váltott „öslakos” román néptörzsek maradványai volnának. Krassóalmáson (Iabalcea), az egyetlen itteni román többségű településen lassan a románság olvasztja be őket, a Krassó mentén kívül eső Királykegye (Tirol) híres bortermő vidékén viszont sváb irányba váltottak nyelvet a kisebbségben élő krassovánok. A történelem folyamán természetesen különböző nyelvű és etnikumú személyek telepedtek le a krassován falvakban. 1740-ben 25 római katolikus albán család érkezett Shkodra vidékéről. Újabban Mile Tomić vetette fel, hogy a nyelvészek elsősorban a karasovai nyelvjárást tanulmányozták, pedig az egyes falvak nyelvjárása igen eltérő és ezért az ott élők eredete is eltérő lehet.

IV.2. A krassovánok élettere és számának változása

Resicabányától délnyugatra, a Szörényi-érchegységben, a Karas folyó vízgyűjtő medencéjében fekvő, hét faluból (Krassóvár, Krassóalmás, Krassócsörgő, Kiskrassó, Nermed, Kengyeltó és Vizes) álló falucsoportban élnek. Az elmúlt századokban más, környező településen is éltek krassovánok. Galonyát Fényes Elek 1851-ben megjelent geográfiai szótárában oláh-horvát faluként írja le, mely Székashoz 2 órányira volt postakocsival, 102 katolikus és 657 óhitű lakossal, valamint óhitű anyatemplommal, melynek földesura a kamara volt. Gertenyes és Majdán településeken is krassován szórvány élt, az 1910. évi népszámlálási adatok szerint 30 fő illetve 42 fő. Hasonlóképpen Nagyszurdok (36 fő), Mehádia (26 fő) és Szikesfalu (15 fő) néhány százaléknyi krassován népességéhez. A krassován településterrel határos Krassóbarlangon (36 fő) és Kernyécsán (16 fő) az 1890. évi és az 1900. évi népszámlálási adatok jeleznek krassovánokat. Nem véletlen, hogy a Magyar Katolikus Lexikon a Krassó folyó völgyében, Krassó-Szörény vármegye délnyugati részében, 11 faluban letelepített római katolikus bolgár népcsoportról tudósítja olvasóit.³ Tény, hogy

1803–1828 között krassovánok települtek Királykegye és Károlyfalva településekre is. Az 1950-es évektől sokan a közeli Resicabányára költöztek, ahol 2002-ben 525 fő élt és önálló, krassován nyelvű plébániájuk is volt. Néhány krassován nemzetiségű ekkor már Gorony (384 fős összlakosságából 6 fő), Gerlistye (383 fős összlakosságából 7 fő) és Krassószentgyörgy (84 fős összlakosságából 4 fő) településen is élt, mely települések a krassován élettér déli peremén húzódnak (*1. térkép*). A krassován települések homogenitásának másfél évszázados változatlanóságát a 2. táblázat adataival összehasonlítva jól jelzik Fényes Elek (1851) geográfiai szótárában leírtak is:

Jabalcsa v. Krassóalmás, horvát falu, Székashoz 3 órányira: 479 kath., 16 óhitű lak. F. u. a kamara.

Kalina v. Galonya, oláh-horvát falu, Székashoz 2 órányira; 102 kath., 657 óhitű lak., óhitű anyateplommal. F. u. a kamara.

Klokotics v Krassócsörgő, horvát falu, Székashoz 2 órányira: 1367 kath. lak. F. u. a kamara.

Krassova, horvát falu, 3568 kath., 34 óhitű lak., templommal és roppant erdősséggel. F. u. a kamara.

Lupak v. Kiskrassó, horvát falu, Dognácshához 3/4 óra: 918 róm. kath. lak., templommal, Birja a kamara.

Nermeth, horvát falu, Dognácskához 2 órányira: 633 kath., 10 óhitű lak., anyateplommal, köves, kősziklás határral, F. u. a kamara

Rafnik v. Kengyeltó, horvát falu, Dognácskához 1/2 órányira, 910 kath., 13 óhitű lak., kath., paroch. templommal. F. u. a kamara.

Vodnic, horvát falu, 716 kath., 2 óhitű lak. F. u. a kamara.

Krassóváralján (Krassóvár) már 1333-ban volt katolikus plébánia, de a településen élő szláv nyelvű katolikusokról először 1619-ben Marin Dobrojević šibeniki jezsuita, majd 1626-31-ben a Marco Bandini vezette ferences misszió tudósított. A félreeső helyen fekvő Krassóvár a Bánság török hódoltsága végén óriásfalú, a régió második legnépesebb települése volt. A jelenlegi templom az előző, gótikus istenháza helyén épült az 1722. esztendőben. 1726-ban Krassóvár a jezsuita rend bánsági központjává emelkedik, s a Mária mennybemenetelének szentelt templom építőjét, Michael Lovinics atyát, a „krassovánok apostolát” az általa emelt istenháza főoltára alá temetik. A helyi hagyomány úgy tudja – és a kutatók nagy része is úgy véli –, hogy a többi krassován település, szállásokból jött létre, Krassóvárról való kirajzással, a 18. században. Ennek nem mond ellent, hogy a hat falu közül négyet a 16. században már említettek, lehetséges, hogy a hódoltság idején lakóik bemenekültek a központi Krassóvárra, majd a nyugodtabb körülmények között visszatelepültek. A hegyvidék román falvaihoz hasonlóan elsősorban állattartással foglalkoztak, a falvakhoz magasabban fekvő, a család idősebb tagjai által huzamosabban, a középnemzedék által csak a nyári munkák idején lakott „szállások” tartoztak. Emellett jelentős volt gyümölcsstermesztésük. A szomszédos városokban pincéket béreltek, ott tárolták és onnan vitték piacra a megtermett gyümölcsöt. A krassován falvak határának nagy része 1855-ben a StEG tulajdonába került. 1873-tól Magyarország részét alkották, mégpedig előbb Krassó, majd Krassó-Szörény vármegye részeként. Krassóvár plébánosának közlése szerint hívei csak elvétele kötnek vegyes házasságot más nemzetiségűekkel vagy más felekezetűekkel. Régebben nemritkán nyolc-tíz gyermeket is vállaltak, de manapság is inkább három, mint két gyermek fordul elő családonként.

Az első horvát nyelvű iskolákat a jezsuita atyák alapították a krassován falvakban már az 1720-as években. Az oktatás nyelve az első kétszáz évben a ferencesek által használt „illír” nyelv volt, illetve a saját nyelvjárásukban is megjelentek tankönyvek. 1900-ban

73%-uk tudott írni-olvasni, ami az akkori járási átlag két-háromszorosának felelt meg. A krassóvári iskolát 1901-ben a magyar állam vette át és bevezette a magyar tannyelvet. Ez 1920-ban román nyelvű lett, a felekezeti iskolák azonban megmaradtak krassován–horvát tannyelvűnek. Az 1933-ban megkötött román–jugoszláv államközi szerződés értelmében 1947-ig jugoszláviai, főként horvát tanítók tanítottak a krassován falvakban. Az 1950-es évek végén az iskolák horvátról román tannyelvre tértek át, és a horvát csak tantárgyként maradt meg. 1990 óta több helyütt megpróbálkoztak a visszatéréssel a horvát tannyelvre, és a szülők ingadozó hangulata alapján indítottak újra vagy szüntettek meg horvát osztályokat. A krassován kisdíákok az iskolában kezdenek el megtanulni románul, így az első osztályban a tanító még krassovánul magyaráz. Az 1995/96-os tanévben Kassóváron horvát-román kétnyelvű gimnázium kezdte meg működését. A rafniki szülők, miután 2010 őszétől a faluban megszűntették a felső tagozatot, engedetlenségi mozgalmat indítottak és otthon tartották gyermekeiket. A megszűntetett tagozat ugyanis nagyrészt horvát nyelvű volt, míg a lupáki, ahová ezután ingázniuk kellett volna, román.⁴ A liturgia nyelve a horvát, de az elmúlt századokban saját, krassován nyelvű vallásos népénekkincsük alakult ki. 1990 óta horvátul zajlik az iskolai hittanoktatás is. Csiklován július 2-án krassován búcsút tartanak, amellet látogatják a máriaradnai kegyhelyet és a Szemenik-hegységben fekvő *Baia Vulturilor* tavat. 2000 óta Kengyeltón klarissza kolostor működik, horvátországi nővérekkel.⁵ Érdekesség, hogy a 20. század első felében a katolikus ünnepeken és böjtkön kívül még az ortodoxokat is megtartották. A krassován iskolákban 1933 és 1947 között horvátországi, főként zágrábi tanítók oktattak. A román állam félhivatalosan (a katonakönyvekben) horvátokként tartotta nyilván a krassovánokat. A krassovánok, a temesrékasi sokácok és a horvátkécsai horvátok képviselői 1992-ben kivonultak a közös délszláv érdekvédelmi szervezetből és létrehozták a Romániai Horvátok Szövetségét (*Zajedništvo Hrvata u Rumunjskoj*). Az 1991-es horvát állampolgársági törvény lehetővé tette, hogy a Romániában élő krassovánok, ha magukat horvátnak vallják, kettős állampolgársághoz jussanak. Bár az ügyintézés nem volt olcsó, 1993 és 1999 között majd kétezeren váltották ki az okmányokat. A horvát állampolgárság birtokában számos nyugat-európai országban is dolgozhattak volna, a legtöbben mégis Horvátországban vállaltak, főként képzettséget nem igénylő munkát. Rajtuk kívül 1990-től krassován diákok kezdtek zágrábi egyetemi karokon tanulni, a horvát állam költségén. 1994-ben megindult a havi tizenkét oldalos megjelenő *Hrvatska Grančica* ('horvát ágacska') nevű újság. Horvátország konzulátust nyitott Krassócsörgön és a 2000-es horvát választások alkalmával már lakóhelyükön, kihelyezett szavazóhelyiségekben szavazhattak a kettős állampolgársággal bíró krassovánok. Ugyanazon évben jutott be az első horvát (krassován) képviselő a román parlamentbe, Milja Radan.

A krassovánok számát és arányát tekintve (2. táblázat) megállapítható, hogy a bánási horvát etnikumú csoportok legtömegesebb (53–68%-a) és legkompaktabb egységét alkotják, úgy hogy az asszimiláció és az identitásváltás napjainkig sem következett be. 1890-ben kb. 7200–7500-an voltak. Számukat a 20. század első felében a lassú elvándorlás és a születésszabályozás apasztotta. A 2002-es népszámláláskor kb. 6500–7000 krassován élhetett a Bánágban. A krassovánok 1910-ben (lélekszámuk ekkor elérhette a maximumot: kb. 8500 fő) is homogén etnikai tömböt alkottak Krassó-Szörény vármegye resicabányai járásában, ahol Kengyeltó (738 fő = 98,9%), Kiskrassó (786 fő = 92%), Krassóalmás (386 fő = 97,5%), Krassócsörgő (1185 fő = 98,8%), Krassóvár (2974 fő = 93,1%), Nermed (662 fő = 98,4%) és Vizes (464 fő = 97,1%) településeken élt 98%-uk (7195 fő). E hét falut gyakorlatilag tiszta krassován településnek tekinthetjük. Ugyanakkor Galonya, Gertenyes és Majdán krassován lakóit a statisztikák alig említik. Jó példa erre Galonya, ahol 1851-ben 102 krassován élt, 1900-ban már alig 18 fő, azonban 2002-ben az itt élők (116 fő) közül még 11 fő

krassovánnak vallotta magát. Krassóvárnak 1910-ben 3195 főnyi többségben horvát lakosa volt, roma és német kisebbséggel. 1992-ben társközségeivel együtt 3550 lakosából 3206 horvát, 114 roma, 18 magyar és 15 német volt. 2002-ben 3260 fő. Románok: 4,41% (144 fő), magyarok: 0,36% (12 fő), romák: 4,47% (146 fő), németek: 0,49% (16 fő), krassovánok: 84,60% (2 758 fő), egyéb: 169 fő.

2. táblázat. A horvátok által lakott települések a Bánságban

Table 2. Settlements resided by Croats in the Banat

Település	1890			1910			1930/31			1953/56			1991/92			2001/02		
	Népesség			Népesség			Népesség			Népesség			Népesség			Népesség		
	fő	fő	%	fő	fő	%	fő	fő	%	fő	fő	%	fő	fő	%	fő	fő	%
Krassovánok																		
Galonya	649	18	2,8	613	7	1,1	470	-	-	302	-	-	160	14	8,8	116	11	9,5
Kengyelő	715	698	97,6	746	738	98,9	716	357	49,9	700	700	100,0	642	621	96,7	560	537	95,9
Kiskrassó	861	800	92,9	854	788	92,0	826	726	87,9	1 021	837	82,0	1 084	916	84,5	964	834	86,5
Krassóalmás	517	309	59,8	396	386	97,5	339	82	24,1	341	341	100,0	277	217	78,3	227	210	92,5
Krassócsörgő	1 162	1152	99,1	1 199	1185	98,8	1 074	1074	100,0	1 022	1022	100,0	1 013	938	92,6	1 036	998	96,3
Krassóvár	3 335	3150	94,5	3 195	2974	93,1	2 940	2602	88,5	2 888	2580	89,3	2 629	2254	85,7	2 437	1965	80,6
Nermed	685	676	98,7	673	662	98,4	642	640	99,7	677	677	100,0	644	607	94,3	596	583	97,8
Vizes	462	461	99,8	478	464	97,1	489	489	100,0	459	459	100,0	482	466	96,7	463	454	98,1
Összesen	8 386	7264	86,6	8 154	7202	88,3	7 496	5970	79,6	7 410	6618	89,3	6 931	6033	87,0	6 399	5592	84,7
Krassován szörványok																		
Gertenyes	1 320	36	2,7	1 520	30	2,0	1 355	-	-	1 246	-	-	1 132	1	0,1	1 044	-	-
Királykegye	1 457	441	30,3	1 422	367	25,8	1 223	141	11,5	1 157	224	19,4	730	85	11,6	642	59	9,2
Majdán	1 247	-	-	1 215	42	3,5	975	-	-	737	-	-	654	-	0,0	292	3	1,0
Resicabánya	10 164	32	0,3	17 368	682	3,9	19 668	87	0,4	41 234	338	0,8	92 516	303	0,3	79 869	525	0,7
Összesen	14 188	509	3,6	21 525	1121	5,2	23 421	228	1,0	44 374	562	1,3	95 032	389	0,4	81 847	587	0,7
Sokácok																		
Temesrékas	3 637	1316	36,2	4 321	970	22,4	4 210	683	16,2	4 284	793	18,5	5 085	228	4,5	4 955	216	4,4
Lika és Bodur vármegyéből származó (Al-Duna és a Temes folyó mentén élő) horvátok																		
Borcsa	1 253	-	-	1 563	34	2,2	1 724	-	-	2 105	243	11,5	26 895	-	-	-	-	-
Galagonyás	2 911	-	-	2 669	61	2,3	2 487	-	-	3 175	-	-	3 475	-	-	3 178	6	0,2
Nagyzerzsebtlak	1 507	-	-	2 088	-	-	2 272	-	-	2 490	-	-	1 762	-	-	1 477	130	8,8
Omlód	4 303	-	-	5 344	41	0,8	5 172	-	-	5 026	-	-	6 782	-	-	6 518	18	0,3
Ópáva	3 994	457	11,4	4 288	343	8,0	4 203	977	23,2	4 415	919	20,8	4 777	452	9,5	4 693	271	5,8
Perlasz	4 583	-	-	4 949	554	11,2	4 681	511	10,9	4 623	506	10,9	3 880	-	-	3 818	48	1,3
Szarcsova	3 607	1184	32,8	3 799	1121	29,7	3 719	1120	30,1	2 313	951	41,1	7 579	530	7,0	7 615	351	4,6
Összesen	22 158	1641	7,4	24 700	2154	8,7	24 258	2608	10,8	24 147	2619	10,8	55 150	982	1,8	27 299	824	3,0
Pancsova	18 289	-	-	20 808	145	0,7	22 089	-	-	30 103	1395	4,6	72 793	1020	1,4	77 087	729	0,9
Kulpa folyó vidékéről származó (Közép-Bánságban élő) horvátok																		
Horvát-Bóka Szerb-Bóka	1 131 2 098	668	59,1	2 975	620	20,8	2 939	547	18,6	2819	356	12,6	1 992	103	5,2	1 734	83	4,8
Horvát-Csene Szerb-Csene	532 2 254	116 33	21,8 1,5	2 735	96	3,5	2 661	-	-	2 577	-	-	2 160	18	0,8	4 799	68	1,4
Horvát-Kécsa Román-Kécsa	981 2 664	390 96	39,8 3,6	776 2 478	355 76	45,7 3,1	3 045	-	-	2 535	-	-	1 812	62	3,4	1 931	51	2,6
Horvát-Klári Szerb-Klári	545 2 537	223	40,9	496 2 646	143 28	28,8 1,1	3 336	-	-	2 915	-	-	1 588	-	-	1 385	10	0,7
Horvát-Neuzina Szerb-Neuzina	634 2 242	318	50,2	482 2 215	239 102	49,6 4,6	453 2 191	118	26,0	2 593	-	-	1 502	18	1,2	1 371	13	0,9
Kának	1 387	-	-	1 828	25	1,4	1 880	-	-	1 838	-	-	1 150	-	-	996	18	1,8
Módos	4 559	-	-	4 750	18	0,4	4 141	-	-	4 569	-	-	3 544	-	-	2 982	10	0,3
Óléc	451	-	-	1 146	43	3,8	1 359	-	-	1 463	-	-	1 031	-	-	1 094	20	1,8
Összesen	22 015	1844	8,4	22 527	1667	7,4	22 005	665	3,0	21309	356	1,7	14 779	201	1,4	16 292	273	1,7
Összesen	88 673	12574	14,2	102 035	13259	13,0	103 479	10154	9,8	131627	12341	9,4	249 770	8853	3,5	213 879	8221	3,8

Forrás: Népszámlálások adatai alapján saját szerkesztés

A krassován kirajzás és szörványok tekintetében említést érdemel, hogy 1803-ban krassóvárnok költöztek Károlyfalva sváb faluba, ahol utódaik száz év alatt beolvadtak. 1828-ban egy másik krassován csoport a Bánsági-hegyvidék peremén fekvő Királykegye (Königsgnade) faluba települt, ahol még 2002-ben is 59 fő krassóvárnak vallotta magát (2. táblázat).

A szűkebb értelemben vett horvátok (értsd. a krassóvárnok nélküli) a Bánság népességének 0,3%-át (4872 fő) alkották 1910-ben, úgy, hogy a régió 166 településén éltek, de mindössze 18 településen haladta meg arányuk az 1%-ot, e települések közül tizennégy Torontál vármegyében helyezkedett el (2. táblázat). Szörvány jellegüket jól mutatja, hogy

csak két településen értek el relatív többséget (Kécsa 359 fő = 36,2%, Kisnezsény 239 fő = 49,6%). Száz fő feletti tömörülést hét bánási településen (pl. Temesvár, Pancsova (145 fő) stb.) alkottak, úgy, hogy a legnagyobb kisebbséget (1121 fő) Sztarcsova községben. Azt is tudjuk, hogy *sokácok* éltek Temesrékason (970 fő = 22,4%).

V. A Boszniából áttelepült sokácok

A bánásban élő sokácokról sokkal, kevesebb információval rendelkezünk, mint a krasovánokról. Azt tudjuk, hogy Temesrékas a török hódoltság alatt részben magyar, részben délszláv lakosságú volt. Délszláv lakói részben talán az 1393 után a környékre menekült bolgárok leszármazottai lehetnek.⁶ Későbbi sokác lakosságának elődei valószínűleg a 17. század közepén (1650) költöztek ide, a ferencesek vezetésével Boszniából.⁷ Az időpontnak ellentmondani látszik Reiszig Ede által leírt információ, mely szerint a temesrékasi katolikus közösség az 1720-as években formálódott ki.⁸ Mindezt megerősítik Paládi-Kovács Attila adatai: Római katolikus plébániája 1721-ben alakult. 1723-ban a katolikus, sokácok lakta *Cath Rikass* még a Béga déli oldalán feküdt, szemben a mai Rékas helyén található, valószínűleg ortodox lakosságú *Rikass*-sal. A későbbi sokác falurészt magyarul *Békás*-nak hívták.⁹ A sokácokat szerbeknek tartja a Pallas Nagylexikon: Rékas (Temes-Rékas), nagyközség Temes vármegye rékasi járásában, a járási szolgabírói hivatal székhelye, 1891-ben 3637 német és szerb lakossal, járásbíróssággal. Szintén szerbként tartja számon a sokácokat a 2005-ben német nyelven kiadott *Temesrékas története (Heimatort Rekasch)* is. 1726-ban érkeztek az első német telepesek ide, akiket még több hullám követett, a legjelentősebb betelepítés azonban az utolsó volt 1786–87-ben. Ekkor száz német család költözött ide Luxemburgból, Pfalzból, Hessenből, Frankfurtból, Trierből, Vesztfáliából, Elzászból és Lotaringiából (Kókai S. 2011). A katolikus iskolában 1779-ben már két tanító oktatta valószínűleg mind a német, mind a sokác gyerekeket. Az iskola 1803-ban vált ketté német és sokác iskolára. 1740-től kincstári birtokigazgatóság működött benne. A magyar állam kivágatta a határában fekvő, 2500 holdas kincstári erdőbirtokot, és arra 1899-ben száz római katolikus vallású magyar családot telepített. A magyarok Békés megyéből, Pest megye északi részéről, Csanád, Szolnok megyéből és a bánási falvakból érkeztek.¹⁰ Falurészüket magyarul *Újfalu*-nak, németül *Ungarndorf*-nak hívták. Az állam magyar káplánt alkalmazott, hogy a német és sokác nagymise előtt a templomban magyar nyelvű énekes misét tartson és szentbeszédet mondjon. Az etnikailag rendkívül heterogénné váló település népességszámának anyanyelvi és nemzetiségi megoszlásának változását a 3. táblázatban tüntettem fel. A Temes vármegyei sokácok számáról (valószínűleg a temesrékasiakról van szó) elsőként Fényes Elek (1840) tudósít bennünket, mintegy 1698 főben adja meg számukat (1. táblázat), ugyanakkor geográfiai szótárában (1851) mindössze 230 horvát lakost említ Temesrékason. 1880-tól a sokácok nem alkottak többséget Temesrékason, a második világháborútól napjainkig pedig olyan jelentős asszimiláció és demográfiai erózió sújtja őket, melynek eredményeként arányuk a településen belül öt százalék alá csökkent. Temesrékas napjainkban a legkeletebbre fekvő sokác település, többek között busójárással.

3. táblázat. Temesrékas népességszámának etnikai megoszlása**Table 3. Ethnic composition of the population of Temesrékas**

Év	Népesség	Román	Német	Magyar	Sokác
1880 (a)	3663	170	1820	148	1364
1890 (a)	3637	162	1969	165	1316
1900 (a)	4104	166	1955	749	1163
1910 (a)	4321	215	1832	1236	970
1920 (n)	4158	209	1863	1129	923
1930 (a)	4210	384	1685	1335	683
1941 (n)	4280	597	1494	1396	793
1966 (a)	4980	1741	1128	1407	410
1977 (n)	5764	2956	902	1264	365
1992 (n)	5085	3543	202	930	228
2002 (n)	4955	3670	100	805	216

Forrás: Népszámlálások adatbázisa

VI. A Lika és Bodrus vármegyei horvátok

A bánási horvátok harmadik csoportját a Lika és Bodrus vármegyéből származó horvátok (sokácok) alkotják, akik 1765–67 között a Bánság Al-Duna és Temes folyó menti részeire költöztek és a bánási határőrvidéki Perlasz, Opáva, Sztarcsova, Borcsa, Galagonyás, valamint Omlód települések lakosai lettek. E telepések i-ző nyelvjárású sokácok voltak. A horvátok idetelepítése több hullámban történt, kezdetben összekapcsolódott a német-illír határőrvidék kialakításával. A németek telepítését 1765–68 között kezdték, nagyrészt a munkaképes, de rokkant katonákkal. Benépesítették az Al-Duna és a Temes torkolatvidékét, ahol 12 db, már létező, rácok által is lakott telepes faluban, 557 házban helyezték el őket. 1770–74 között megerősítették és kiterjesztették a határőrvidéket (ekkor érkezhetett a horvátok első csoportja Sztarcsovára): az 51 helységből álló területet neveztek el alsódunai v. német-illír határőrvidéknek (Deutsch-Illyrische Grenze), neve 1783–1800. X. 31: német-bánási canton, 1800–72: német-bánati végezered. A napóleoni háborúk idején „függetlenné” vált Illyria tartomány lakóinak egy csoportja elhagyta lakóhelyét. A horvátokat a németbánási határőrezred területére küldték (1810), akiknek egy nagyobb csoportja Opáva községben, a kisebb csoportjaik pedig más községekben elszórva nyertek elhelyezést. A legnépesebb horvát közösségek az alábbi három településen éltek:

Perlasz a Bega mentén fekvő nagyközség. 1910-ben 4949 lakosából 317 magyar, 777 német, 3220 szerb volt. Ebből 1597 fő római katolikus, 3241 fő görögkeleti ortodox, 61 fő izraelita volt. A népszámlálási adatok szerint mintegy 554 fő (az összlakosság 11,2%-a) lehetett horvát, s nem elhanyagolható tény, hogy az itteni római katolikus templom 1770-ben épült, megelőzve a görögkeletiekét (1808). Perlasz horvát lakói az 1770-es években települhettek le.

Opáva 1769-ben két részre oszlott: Zsélyci és Kaljuga, mely utóbbi helyen a németek és magyarok telepedtek le. 1767-től a német-bánási Határőrvidékhez tartozott. 1789-ben németek, 1810-ben horvátok telepedtek itt le. 1910-ben lakosainak száma 4288, akik nagyobb részt horvát- és szerbajkúak és római katolikus és görögkeleti vallásúak voltak. Első római katolikus temploma – 1766-ban épült fából. Görögkeleti temploma – 1770-ben épült. A szerbek 1672 és 1690 között már itt laktak sárkunyhóikban.

Sztarcsova a Duna és a Nadella folyó között fekvő nagyközség. Házainak száma 753 db, lakosainak száma 3797 fő, kik nagyrészt magyarok, német-, horvát- és szerbajkúak és római katolikus és görögkeleti vallásúak. Sztarcsovára 1765–1768 között német családok

költöztek, míg a szerbek egy része eltávozott. A horvátok telepítése 1773–1774-ben kezdődhetett.

Az egyes bánsági horvát népcsoportok számarányának változását – 1890–2002 között – vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a legmagasabb arányt az 1953/56. évi népszámláláskor érték el, ekkor a bánsági horvátok egyharmada (2619 fő = 33%) élt az Al-Duna és a Temes folyó menti településeken (2. táblázat).

II.4. A Turopolje (Túrmező) környéki horvátok áttelepülése

Bánság középső részére a katonai határőrvidékek átszervezését követően kerültek horvátok. Mária Terézia ugyanis a Horvát Határőrvidék megszervezésekor elrendelte, hogy a zágrábi érsek és más nemesek horvátországi birtokaik nagy részét (a Kulpa folyón túl) engedjék át a határőrvidéknek, s e földek helyett más kamarai birtokokból részesüljenek. Így a Turopolje környéki horvátok Szárca, Módos, Billéd, Bóka, Nagynezsény, Arkod, Botos, Nagymargita és Klári területén kaptak földeket. A Horvát Határőrvidék kialakításakor a zágrábi püspök és káptalan birtokainak egy részét is elvették, s kárpótlásul (birtokcsere címén) Bánlak, Horvát-Bóka, Káptalanfalva, Horvát-Neuzina, Szécsánfalva településeket és Szaján pusztát kapták (500 ezer forint névértékben), ide az alattvalók egy része is áttelepült. E települések közül az alábbiak jelentősebbek etnikai és gazdasági szempontból:

Bánlak a XVIII. században kincstári birtok volt; a Horvát Határőrvidék szervezésekor Draskovich horvát bán kapta cserébe birtokaiért, amelyek a Határőrvidékbe estek. A Draskovichok kezén nem sokáig volt. 1783-ban Karátsonyi Lázár beodrai birtokos vette meg gróf Draskovich Jánostól és Györgytől.

Bóka 1801-ben a billédi uradalommal együtt a zágrábi püspökség birtokába került, mely ide telepítette egyházi hűbérnökeit. A püspökség egyháznemesei 1801-ben telepedtek itt le, s egy külön utcát építettek a Temes folyótól beljebb, Szerb-Bókával szemben. Ezt az utcát, mely az újabb beköltözésekkel mind népesebb lett, Horvát-Bókának nevezték el. Az újonnan letelepedett katolikus horvátok számára Verhovác Miksa zágrábi püspök 1802-ben plébániát alapított. Templomuk 1840-ben készült el.

Csene a XVIII. században kincstári birtok volt. 1820-ban a helységet a *Vuchetich*-család kapta kárpótlásul horvátországi birtokaiért. A családból Vuchetich Miklós császári királyi udvari káplán telepedett le első ízben Csenén.

Kanak 1801-ben a billédi uradalommal együtt a zágrábi püspökség birtokába került. Verhovác Miksa zágrábi püspök Petrovics Illés hétszemélynöknek adta a falut, akinek fia, Petrovich József 1838-ban a helység földesura volt. A szabadságharc után az innen elmenekült bolgárok lassanként visszatértek, de a horvátok többé nem.

Káptalanfalva a módosi járásban fekvő kisközség. E helységet a zágrábi káptalan telepítette a XIX. század első felében. A püspöki levéltári iratok már 1820-ban említést tesznek róla. A helyi legenda szerint is zágrábi papok alapították. Nevét többször is változtatta: Káptalanfalva mellett volt Kaptolsko selo, Káptalan, Vladičino selo.

Kisnezsény vagy Horvát-Neuzina lakosainak száma 508 fő, akik leginkább horvátajkúak és római katolikus vallásúak (Fényes E. 1851). Szerb lakosai, akik nem akartak a vármegyei igazgatás alatt maradni 1783-ban a Határőrvidékre költöztek. 1801-ben a zágrábi püspökség birtokába került, mely hűbéreseinek adományozta. Ekkor telepedtek le a helységben a Berkovich, az Illievich, a Mixich és a Novákovich családok jobbágyaikkal együtt.

Horvát-Köcse 1801-ben a Zágrábi püspökség birtokába jutott. Verhovác Miksa zágrábi püspök egyházi nemeseinek adta hűbérül s így jutott azután a Busán, a Dellimanics, a Kaurich, a Mixich és az Uzbasich családok birtokába. Később még a Kussevich és a

Bedekovich családok telepedtek le a helységben. Kőcse 506 lakójából 320 horvát volt (Fényes E. 1851). A XX. század elején báró Kussevich Emilnek, báró Jordis Camillónénak, Dellimanich Lajos dr.-nak, Hekler Gyulának, Simontsits Andornak, Mixich Ottónak, Uzbasich Gáspárnak és Mixich Sándornak volt itt nagyobb birtoka.

Horvát-Klári 500 lakójából 500 horvát volt Fényes Elek (1851) szerint.

Módos 1781-ben kincstári birtok volt, melyre a zágrábi káptalan nyert adományt. 1783-ban szerb lakosainak egy része a Határőrvidékre költözött és helyükbe németek telepedtek. Horvátok nem teleptek ide jelentősebb számban, de mindvégig a zágrábi káptalan volt a földesura, akinek 1795-ben kastélya is épült itt. A két templom közül a római katolikus 1795-ben, a görögkeleti 1712-ben épült.

Nagykőcse falu 1801-ben a zágrábi püspökség birtokába került, ki hűbéreseinek adta, akik ettől kezdve a földesurai voltak, de ide jelentősebb horvát lakosság nem települt.

Nagyzsensény 1801-ben a zágrábi püspökség birtokába került, mely hűbéreseinek adta, akik ettől kezdve a földesurai voltak (pl. Milivojcev Jenő és Karg Magnusz stb.).

Óléc kisközség házáinak száma 105 db, lakosaié 1271 fő; ezek közül 300-an magyarok, 496-an német-, 280-an horvát-, és 120-an bolgárjukúak voltak 1910-ben. Eredeti neve Baráhháza volt és Barách Lajos telepítette 1830-ban.

Perjámosra az első települők 1724-ben költöztek be a Rajna és a Mosel vidékéről. Ekora már a szerbek elhagyták lakóhelyeiket, s Perjámos pusztá lett. A németek betelepítése folyt még 1749-ben és az 1752–53. években is. A folytonos árvízveszedelem következtében 1761-ben az egész helység átköltözködött az Aranka déli partjára, ahol ma is áll. 1764–65-ben 71 újabb német család telepedett ide. A kamara 1800. szeptember 1-jén Perjámóst is átadta a zágrábi püspöknek, azonban horvátok ide sem települtek le.

Sándorháza a billédi uradalomhoz tartozó pusztaként 1801-ben a zágrábi püspökség birtokába került. 1833-ban németeket telepítettek ide. A XX. század elején is a zágrábi érsekiség volt a helység legnagyobb birtokosa.

Szárcsa és Szárcsatelek 1801-ben a zágrábi káptalan, illetőleg az aurániai perjelség birtokába került, azonban horvátok nem települtek ide sem.

Szaján pusztát 1790-ben a temesvári királyi kamarai adminisztráció a zágrábi püspöknek adta cserébe horvátországi birtokaiért, amelyek a határőrvidékbe estek, és a katonai kincstárnak szüksége volt rájuk. A szajáni határ azonban ekkor még a Tisza és Maros árterülete volt, néhány kiemelkedő szigettel. Eleinte csak legeltetni lehetett rajta. Főleg a keleti rész volt partosabb. A püspök ezért később lemondott a 9500 katasztrális holdnyi birtokról. 1798-ban Tajnay János és Antal vásárolta meg 138 361 forintért.

Tógyér 1801-ben a zágrábi káptalan, illetőleg az aurániai perjelség birtokába került. A XX. század elején is a zágrábi káptalannak voltak itt nagyobb birtokai, horvát alattvalók nélkül.

Torontálszécsányt 1801-ben a zágrábi káptalan nyerte adományul. 1806-ban szerb lakosai innen elköltöztek és helyükbe németek telepedtek le, horvátok azonban nem érkeztek.

Összegzés

A Bánság nemzetiségeit nem egyformán érintette a kisebbségi lét,¹¹ a négy meghatározó nemzet/nemzetiség közül a románok 27,7%-a (164 379 fő), a németek 25,2%-a (97 625 fő), a szerbek 29,1%-a (82 659 fő) és a magyarok 38,4%-a (92 994 fő) élt kisebbségben. A kisebb etnikai csoportok közül a horvátok (krassovánok nélkül) 87,3%-a (4274 fő), a szlovákok 42%-a (9285 fő), a ruszinok 91,6%-a (2190 fő), a csehek 51,5%-a (4167 fő) és a bolgárok 25,1%-a (3132 fő) használta nyelvét és vallását, élte mindennapi életét és őrizte

kultúráját kisebbségben saját településén belül 1910-ben. A hét krassován falu lakóin kívül a horvátok csak Horvát-Neuzinán és Horvát-Kécsán alkottak abszolút és relatív többséget (2. táblázat), azonban a szomszédos szerb településekkel összevonva kisebbségbe kerültek, s az elmúlt száz évben a természetes asszimiláció eredményeként csak etnikai töredékként – egyetlen településen sem emelkedik arányuk 10% fölé – élük napjaikat, megállíthatatlanul sodródva a teljes identitásváltás felé.

JEGYZETEK

1. Krassova Központja egy vidéknek, melyen nagyrészt már eloláhosodott krassován bolgárok laknak. Forrás: Pallas Nagylexikon.
- 2-3. Magyar Katolikus Lexikon: krassovánok: a Krassó folyó völgyében → Krassó-Szőrény vármegye délnyugati részében, 11 faluban letelepített római katolikus bolgár népcsoport. – Vita-tott, hogy a ~ az I. (Nagy) Lajos (ur. 1342–82) idején Orsovába, Szlatinára, Karánsebesre, Krassóvárba, Zimonyba, Rékasra, Lippára, esetleg Brassóba telepített, katolikusá lett bolgár → bogumilok utódai, v. az 1740 k. Kis-Oláho-ból *paulikáni* néven települtek leszármazottai. Egy csoportjuk már 1723: megszállta az oláhok lakta Vingát, 1737: Óbessenyő, Lovrin, Selyos, 1744: Krassova (Krassóvár), Lupák (Kiskrassó), Vodnik (Vizes), Nermet (Nermed), Jabalcsa (Almás), Klokotics (Csörgő) és Rafnik (Kengyeltő) községekben tűntek föl. Települési központjuk *Krassóvár* (Krassova), a 19. sz. végére nagyrészt eloláhosodtak. 1910 k. 7 falut tisztán, 11-et oláhokkal vegyest laktak.
4. Răscăoala croasilor din Rafnic. *România Liberă* 2010. szeptember 22.
5. Makay Botond: Az ünnepi szentmisét a megyés püspök celebrálta. *Nyugati Jelen* 2002. október 29.
6. Hegyi Klára (2007): A török hódoltság várai és várkatonasága. Budapest. 339–340. o.
7. Temesrékas története: In dieser Gegend wohnten im Mittelalter die Illyrer, im Jahre 1392 gab es in Rekasch bereits eine Pfarrei. Der Name des Ortes kommt vom slawischen Wort Rieka, das Bach bedeutet. Das Dorf war ursprünglich an dem Ufer der Bega angesiedelt, die Einwohner mußten sich später wegen den vielen Überschwemmungen etwas nördlicher niederlassen. Um 1650 sind bereits die ersten Schokatzen verzeichnet, ihre Ansiedlung fand vermutlich viel früher statt. Diese kamen aus Kroatien. Ihre alten schokatztischen Coledanen (Volkslieder, Legendenlieder) sprechen vom dalmatinischen Meeresstrand und von der Flucht vor den heranrückenden Türken. Die ersten deutschen Kolonisten wurden 1724 in Rekasch angesiedelt. Die Pfarrgemeinde wurde früher von den Franziskanern betreut, die sich während der Türkenzeit um die Seelsorge bemühten. Bereits im Mittelalter stand hier eine Steinkirche, ein Teil einer Säule ist heute noch, teilweise eingemauert in der Kirchenmauer zu sehen.
8. Reiszig E. Temes vármegye községei. In: Borovszki S (1911). Temes vármegye és Temesvár. Budapest. Az itteni római-katolikus templom 1780 táján épült; ezt megelőzőleg azonban már 1740-ben fatemplomuk volt itt. Az egyháznak értékes aranykelyhe van, 1722-ből, mely Vuketich János adománya.
9. Paládi-Kovács Attila (1973): Az anyagi kultúra alakulása néhány dél-alföldi (bánsági) magyar faluban. Népi kultúra – népi társadalom VII. Budapest.
10. ovas Sándor (1908): A legújabb állami telepítések Magyarországon. Budapest.
11. Erről bővebben lásd Gulyás László (2012): Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon 1690-1914. Kárpátia Stúdió. Budapest. 19–36. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bíró L. – Ress I. – Sokcsevits D. (2011): A horvátok története (7. század eleje).
 Boér J. (2004): Horvát sors a mai Bánságban. Művelődés 2004. október, 17–19. o.
 Czirbusz G. (1883): A krassován bulgárok (Földrajzi Közlemények, 1883. évf. 169–198. l.).

- Czirbusz G. (1882): A délmagyarországi bolgárok. Temesvár.
- Czirbusz G. (1913): A krassósözörényi bolgárok. Budapest.
- Cs. Sebestyén Károly (1941): Adatok a krassovánok néprajzához. Néprajzi Értesítő 2. sz. pp. 134–158.
- Castilia G. M. (2004): Karaševski hrvati u prošlosti i danas. Hrvatska revija. 4. pp. 98–105.
- Castilia G. M. (2004): Prilog poznavanju vjerske povijesti karaševskih Hrvata u ranom novom vijeku. Povijesni Prilozi. 2004/27.
- Emil Petrovici (1935): Graiul carasovenilor. Bucuresti
- Fényes E. (1867): A Magyar Birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint. Pest. p. 71.
- Gazda Á. (2010): Hazai lacím a horvát útleveiben. Krónika 1999. nov. 24. Újraközlve: Horvátországi magyarság. Eszék, 24–29. o.
- Gulyás László (2012): Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon 1690–1914. Kárpátia Stúdió. Budapest.
- Hegy K. (2007): A török hódoltság várai és várkatonasága. 3. Budapest, 1429. o.
- Kiss L. (1989): Kik azok a krassovánok, és milyen nyelven beszélnek? Magyar Nyelv 1989/4. sz., 419–427. o.
- Lovas S. (1908): A legújabb állami telepítések Magyarországon. Budapest
- Lj. Miletič (1903): Ueber die Sprache und die Herkunft der sog. Krašovaner in Süd-Ungarn. Archiv für slavische Philologie 25, 161-181. o.
- Mile Tomici (1971): „Unitatea” graiurilor caraovene, in Studiile de limbă, literatură i folclor II, Resica, 162. o. Ismerteti Deleanu, 12-13. o.
- Marcu Mihai Deleanu (1999): Însemnări despre carasoveni. Resica
- Paládi-Kovács A. (1973): Az anyagi kultúra alakulása néhány dél-alföldi (bánsági) magyar faluban. Népi kultúra – népi társadalom VII. Bp.
- Pavle Ivić (1958): Die serbokroatischen Dialekte: Ihre Struktur und Entwicklung, 1, Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe. 'S-Gravenhage
- Ivan Popović (1960): Geschichte der serbokroatischen Sprache. Wiesbaden
- Pesty F. (1884): Krassó vármegye története. 2/1. Budapest
- Soós I.: A Horvát-Szlavón Katonai Határőrvidék
- Traian Simu (1939): Originea crasovenilor. Lugoj
- Szilágyi A: Zárványok és szórványok: Népek kohója Krassó-Szörény. Erd. Riport IV. évf. 46.
- Vályi A. (1799): Magyarországnak leírása. 2. kötet. p. 736.